

educació permanent, col·lectius vulnerables i autoritarismes quotidians

Q **42**

17
2013

Aquest número ha estat coordinat per David Abril, Universitat de les Illes Balears

editorial

carpeta

Pedagogia de la memòria, una resposta als autoritarismes de gènere

Isabel Carrillo Flores • 5

Un recorregut d'investigació-acció des de la pedagogia de Paulo Freire en l'aprenentatge de l'italià com a L2 en adults

Alessio Surian, Consuelo Surian • 14

Protegir-nos per canviar el sistema, l'experiència de les defensores de drets humans a Mesomèrica

Marusia López • 24

Radicalització, famílies extremistes i altres metàfores: relat d'un viatge enlloc

Alberto Izquierdo Montero i Teresa Aguado Odina • 28

contínua

La pedagogia de l'oprimit, fonament freireà de l'educació popular

Marco Raúl Mejía J. • 37

persones, territoris i experiències

La Participació Ciutadana en els contextos d'exclusió: el cas del barri de la Coma

Rosario Faet Gallur • 85

Removent runes: encarnant els silencis d'un passat violent: una simbiosi necessària

Julia Estela Monárrez Fragós • 90

Educació per a la Salut (EPS) amb Persones que Exerceixen Prostitució (PEP).

Ana Mascaró Garcia • 97

Estratègia Anti-rumors

Ramon Sanahuja • 100

investigació

Sobrietat i riquesa educativa en una època de transició. Educació informal en els moviments de les economies diverses

Antonia de Vita • 107

arxiu

fotografia

«Menos jaulas y más aulas» • 121

dialògica

És l'educació, estúpids!

Salomó Marquès i Sebas Parra • 123

llibres

La "polis" segrestada. Propostes per a una Ciutat educadora

Consol Aguilar • 133

Sumari

Com participar

Quaderns d'Educació Contínua?

Les pàgines de la nostra revista estan obertes a tot tipus de col·laboracions relacionades amb l'Educació i la Formació de les Persones Adultes. El nostre interès és oferir la publicació a tots aquells que desitgen col·laborar en ella exposant els seus coneixements, les seues reflexions i experiències analitzades. Així com també a les persones i institucions que desitgen difondre a través dels Quaderns d'Educació Contínua les seues iniciatives i activitats dins d'aquest àmbit.

Les col·laboracions han de requerir les següents condicions bàsiques:

- L'extensió dels treballs serà de 10 pàgines en format DIN A-4, a doble espai, amb un títol que sintetitzi el seu contingut. És convenient d'intercalar apartats que divideixquen i ordenen les diferents parts de l'exposició.
- S'enviarà dues còpies del treball acompanyades d'una versió d'aquest en suport informàtic, preferentment en Winword. S'aconsella, si el tema ho permet, incloure gràfics, quadres sinòptics, etc., que il·lustren i completen el contingut del text.
- Com és natural la revista podrà realitzar una «correcció d'estil» sobre el text original, que en cap dels casos alterarà els conceptes ni l'enfocament adoptats per l'autor.
- Notícies i dades per a ser incloses en les pàgines informatives de la revista, sobre congressos, jornades, convenis, acords, programes, plans, iniciatives, projectes; cursos, conferències, debats, premis i concursos; publicacions de llibres, revistes, manuals, etc.
- Ha d'incloure sempre la font responsable i les notes de referència on el lector pugui requerir major informació.

Protegir-nos per canviar el sistema, l'experiència de les defensores de drets humans a Mesomèrica

Marusia López, JASS -Asociadas por lo Justo-

Mai com ara la veu de les dones a Amèrica Llatina havia estat tan forta, escoltada i necessària per tal de superar els enormes desafiaments actuals. Com va reconèixer el Relator especial per a defensores i defensors de l'ONU en un dels seus darrers informes: “Gràcies a les dècades d'acció de les defensores feministes, les dones de molts llocs gaudeixen avui de major igualtat”¹

A la regió més desigual i amb més homicidis del món, són els moviments feministes llatinoamericans que varen fer visible la realitat normalitzada i oculta de la violència i la discriminació contra les dones. A Amèrica Llatina el 30% de les dones no tenen ingressos propis², i països com Hondures, El Salvador, Guatemala, Panamà i Mèxic són entre els 25 llocs amb les taxes més altes de femicidis de tot el món³.

Són també les dones i el feminisme que d'ençà de fa dècades duem temps teixint mocadors verds per denunciar les morts i l'empresonament de dones per no poder accedir a serveis d'avortament gratuït i segur, sobretot a països com El Salvador, Hondures i Nicaragua, on avortar és il·legal fins i tot quan la vida de les dones és en risc.

Són dones les que varen posar sobre la taula la realitat de la desaparició forçada i les que cerquen els seus fills i filles a les fosses clandestines de Mèxic. I són dones les que amb determinació dirigeixen la resistència i s'oposen al saqueig brutal de les empreses extractives -de capital canadenc, europeu o dels Estats Units i oligarquies locals-, que depreden els territoris i generen un dels problemes de conflictivitat social més greus en l'actualitat, de la regió.

És justament per aquest poder col·lectiu cada vegada més visible, que els governs i els grups de poder que necessiten la desigualtat i la violència per mantenir els seus privilegis han encetat una lluita frontal contra les dones que s'organitzen pels seus drets.

Trump i Bolsonaro han fet servir un franc i obert discurs misogin contra les dones i el feminisme per guanyar eleccions. A Colòmbia es va utilitzar l'anomenada “ideologia de gènere” per enganyar la gent i retrocedir en el procés de pau. A Guatemala, el govern i les elits econòmiques i militars responsables del genocidi avancen cap a la destrucció de l'Estat de Dret i pretenen, entre altres coses, canviar la llei d'amnistia i memòria his-

¹ Situació de les defensores de drets humans. Informe del Relator Especial sobre la situació dels defensors dels drets humans: <http://daccess-ods.un.org/access.nsf/Get?Open&DS=A/HRC/40/60&Lang=S>

² CEPAL. <https://www.cepal.org/es/articulos/2017-mercado-laboral-la-llave-igualdad-mujeres-america-latina>

³ Cambridge University Press, *La Carga Global de la Violencia Armada*. <http://www.genevadeclaration.org/fileadmin/docs/GBAV3/GBAV-2015-ExecSum-SP.pdf>

tòrica per deixar lliures els responsables de casos com els d'esclavitud i tortura sexual contra milers de dones indígenes. A Nicaragua hi ha un atac sistemàtic contra el moviment i l'agenda feminista per part de l'actual govern, que s'ha agreujat amb l'actual crisi política, però que es va iniciar molts anys enrere a través de la renúncia sistemàtica a l'agenda i l'ideari sandinista.

A tot el continent l'exèrcit i altres forces repressives de l'Estat fan servir de forma sistemàtica la violència sexual contra les dones per eliminar la dissidència i la violència i el discurs d'odi a les xarxes socials contra les dones i contra el feminisme, una pràctica cada vegada més generalitzada.

Només a Mèxic i Centreamèrica, a la Iniciativa Mesoamericana de Defensores hem documentat 3.886 atacs contra dones activistes entre 2012 i 2016⁴, la majoria dels quals perpetrats per agents de l'estat directament, o en complicitat amb poderosos actors no estatals com el crim organitzat i les empreses transnacionals.

A Hondures, Berta Càceres, feminista i ambientalista *lenca*, l'assassinaren per oposar-se a un projecte hidroelèctric que comptava amb el suport de bancs europeus com el FMO i el Finn Fund. El senador i fill del president del Brasil i policies militaritzats varen ser al darrere de l'assassinat de Mirelle Franco, feminista antiracista de la comunitat LGTBi que denunciava la violència i la brutalitat de l'estat contra la població negra. A Mèxic, l'activista Míriam Rodríguez va ser assassinada per denunciar el feminicidi de la seva filla; els seus assassins eren integrants del crim organitzat vinculats amb la mort de la seva filla, que comptaven amb el suport de la policia local.

La violència contra les defensores de drets humans és una realitat que no sempre ha estat reconeguda. Vàrem ser les dones defensores i les organitzacions feministes que vàrem haver de ressaltar les formes específiques amb les quals ens estaven amenaçant, i l'ús sistemàtic de la violència i la discriminació de gènere com a mecanisme de control social.

A més de les violències més visibles, denunciem violències poc reconegudes, com les que es pateixen dins les nostres famílies, comunitats i dins els nostres propis moviments socials, on també som agredides, assetjades o poc reconegudes. Així mateix, documentem i denunciem que moltes vegades hem de seguir carregant soles amb les tasques domèstiques i de cura de les nostres famílies.

La violència contra les defensores de drets humans és una violència que llança a totes les dones el missatge que sortir-nos dels rols tradicionals i alçar la veu contra les injustícies ens pot costar la vida. És una violència exemplar per castigar i infondre por a les nostres famílies i comunitats de les que som moltes vegades les principals cuidadores.

Davant aquesta realitat, les dones mesoamericanes hem desenvolupat les nostres pròpies estratègies per protegir-nos de la violència sociopolítica. Tot i que hem participat de la creació de mecanismes oficials a països com Mèxic, Hondures i Guatemala, guanyats per la força als nostres governs perquè compleixin amb la seva obliga-

⁴ Iniciativa Mesoamericana de Defensoras (IM-Defensoras): <http://im-defensoras.org/2018/05/informe-20152016-de-agresiones-a-defensoras-cuerpos-territorios-y-movimientos-en-resistencia-en-mesoamerica/>

⁵ “En La Puya las mujeres nos pusimos al frente, como barricadas humanas” Entrevista a Yolanda Oqueli. <https://movimientom4.org/2018/06/en-la-puya-las-mujeres-nos-pusimos-al-frente-como-barricadas-humanas/>

ció d’assegurar un entorn segur i democràtic per a la participació social, confiem poc en ells, no sols perquè les autoritats són les principals responsables dels atacs contra nosaltres -per acció, omissió o aquiescència-, sinó també perquè el seu funcionament i efectivitat han estat summament limitats.

Per això per a nosaltres resistir, crear espais i mecanismes d’autoprotecció, tenir cura col·lectivament entre nosaltres i tenir cura de les nostres causes, han estat les principals claus per protegir-nos.

Resistir interposant el cos perquè les maquinàries de les empreses extractives i les forces de seguretat de l’estat que les protegeixen no entrin als territoris dels pobles originaris o resistir sortint al carrer per cridar *#Vivas las queremos* o *#Mi cuerpo Es Mío*, però fer-ho sense una lògica sacrificial i aprenent a no caure en provocacions que ens posen en major risc. Així ho vàrem aprendre, per exemple, de les companyes de Resistència Pacífica de la Puya a Guatemala, que es varen posar enfront per obstruir l’entrada de maquinària pesant de l’empresa minera, resant i cantant davant els cossos de seguretat de l’Estat⁵.

Resistir també mantenint viva la memòria, la memòria dels milers de persones assassinades, desaparegudes i represaliades durant els anys de dictadura, conflicte armat i guerra bruta i la memòria de la capacitat de resiliència i sanació que tenim com a dones i que tenen les nostres comunitats i pobles.

Construir les nostres pròpies respostes d’autoprotecció a través, per exemple, de la creació de les xarxes de defensores articulades en la Iniciativa Mesoamericana de Defensores (IM-Defensores) a Hondures, Mèxic, Nicaragua, El Salvador i Guatemala, que compten amb els seus propis mecanismes de resposta urgent, de seguretat i autocura, els quals són activats gràcies a la participació i coneixements de defensores de molt diverses organitzacions i moviments socials a cada país i que s’activen cada vegada que una defensora demana suport. Xarxes que han assolit un exercici de solidaritat feminista en la pràctica a través de procés d’acompanyament propers a la quotidianitat i la necessitat de les defensores, respectuosos amb les seves decisions i potenciadors dels seus propis recursos i coneixements.

La IM-Defensores compta a més amb refugis especials per a dones defensores i les seves famílies, propers als seus territoris, amb un sistema de registre d’agressions que documenta les diferents formes de violència (incloses les dels espais familiars i organitzatius) i ha desenvolupat tota una estratègia d’autocura, cura col·lectiva i sanació per atendre l’impacte psicosocial de les violències en els cossos i les vides de les dones activistes. Una estratègia que inclou processos d’enfortiment de capacitats personals i organitzatives per aconseguir un activisme sostenible i no sacrificial, recursos de suport a les accions d’autocura, cura col·lectiva i sanació que cada Xarxa nacional va definint i una casa de respir anomenada La Serena, que ha canviat la vida de dones activistes i les seves famílies.

Cuidar-nos col·lectivament perquè ens vàrem adonar que la resposta individual i reactiva que fèiem per enfrontar la violència era completament insuficient, no estava construint condicions per prevenir la violència i estava creant tensions i desigualtats a les nostres comunitats perquè no totes les companyes afectades tenien accés a les mesures i recursos de protecció existents.

Ens vàrem adonar que allò que protegeix és el poder col·lectiu, tenir un teixit social fort i organitzacions preparades per lluitar contra la violència. Organitzacions i moviments que entenen que enfortir el lideratge de les dones i combatre l'assetjament i la discriminació dins les seves files són elements bàsics per disminuir el risc amb què treballen les activistes. Xarxes i espais segurs perquè les dones defensores puguem parlar del que ens afecta i construir les nostres pròpies respostes. Pràctiques ancestrals per sanar les experiències de violència i superar la por, i processos comunitaris d'organització i suport mutu com els que ens han ensenyat les dones dels pobles originaris.

Però més enllà de totes aquestes estratègies, actualment hem fet més forta la convicció que no hi haurà mecanisme o mesura de protecció capaç de superar l'enorme violència que es viu a la regió mentre no tinguem cura també de les nostres causes i avancem en el canvi de model que està devastant el nostre planeta.

L'anomenat tancament de l'espai cívic no és un fenomen nou, molt menys per a les dones que històricament hem estat excloses dels espais públics. El capitalisme s'ha sostingut en l'explotació dels cossos i el treball de les dones, en el treball domèstic i de cures que sostén la societat i que la majoria de les dones fan de forma gratuïta o precaritzada. Per això exclou les dones dels espais de presa de decisions, ignorar les seves aportacions, i castigar-les quan alcen la veu, ha estat una constant de l'actual sistema.

Allò que és nou és la voracitat i violència amb la qual estan actuant les empreses privades el crim organitzat, els fonamentalismes religiosos i altres poders fàctics cada vegada més visiblement articulats, per ocupar i utilitzar les institucions i recursos públics en favor dels seus interessos. Aquesta captura corporativa del poder públic ha accelerat el tancament dels espais de diàleg amb la societat, la repressió de la dissidència i la imposició per tots els mitjans d'una narrativa que legitima la desigualtat, el racisme, el capitalisme i el patriarcat com una realitat inamovible.

Per això hem de treballar amb urgència en la construcció d'un nou model de societat. Avui en dia protegir-nos significa transformar el sistema, perquè el capitalisme extractiu segueixi dominant, el racisme, el colonialisme i la misogínia del sistema vigent, cap mesura de protecció, cap llei, cap acord de Nacions Unides, no serà suficient per aturar els creixents assassinats i atacs contra les persones que defensen els drets humans.

De les dones dels pobles originaris hem après que hem de treballar amb urgència per transitar d'un model basat en la depredació i l'espoli dels territoris i els cossos de les dones a un altre basat en el respecte a la xarxa de la vida, la cura mútua, la igualtat i la justícia social. Un sistema que posi en el centre la cura de la vida i no els interessos del capital.